

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Damira Radovanović

Prijateljstvo skozi prizmo spola

Diplomsko delo

Ljubljana, 2013

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Damira Radovanović

Mentorica: doc. dr. Zdenka Šadl

Prijateljstvo skozi prizmo spola

Diplomsko delo

Ljubljana, 2013

Prijateljstvo skozi prizmo spola

Pregled skozi evropsko zgodovino prijateljstva pokaže, da so se na tem področju zgodile velike spremembe. Danes smo daleč od Aristotelove ideje prijateljstva kot heksisa, saj sodobna razmerja označuje samoizpovednost, voluntarističnost in altruističnost. Še več, pojmi kot so "odkrita intimnost" avtorice Lynn Jamieson ali Giddensovo "čisto razmerje" nakazujejo na nove kvalitete in ideale v medosebnih odnosih. Vprašanje, ki se poraja je, ali to velja enako za moške kot za ženske? Ugotovljeno je, da ženske prijateljske vezi gradijo na intimnosti in moški na instrumentalnost; Migliacciova študija celo potrjuje, da je za moške instrumentalni način prijateljevanja sredstvo, ki ustvarja in vzdržuje njihovo maskulinito v družbi. Vendar dejstvo je, da v (post)moderini družbi homosocialna norma v prijateljstvu ni več tako prisotna in da trend raznospolnih prijateljstev narašča, kar pomeni, da pri obeh spolih prihaja do intenziviranja pomena intimnosti. Zato se na tej točki lahko vprašamo, kaj se dogaja s hegemoniko ideologijo maskulinito in ali bodo nove oblike intimnosti pri moških zamajale trdno vsidrane ideološke temelje v družbi?

Ključne besede: intimnost, kontekst, maskulinito, prijateljstvo, spol.

Friendship through the Prism of Gender

An overview through the European history of friendship indicates that major changes have occurred in the realm of personal relationships. Today we are far from Aristotle's idea of friendship as a hexis, due to self-expressionistic, voluntaristic and altruistic nature of modern relationships. Already, terms like Lynn Jamieson's "disclosing intimacy" and Antony Giddens' "pure relationship" imply that, new qualities and ideals in relationships are emerging. The question is does that apply for men and women alike? It has been determined that women's friendships are seen as more intimate and men's friendships as more instrumental. Moreover, conclusion in Migliaccio's study, that "doing friendship is doing gender", tells us that the instrumentality in men's friendships creates and maintains men's masculinity in society. The fact is, that in postmodern society homosocial norm in friendship is declining and the number of cross-sex friendships is increasing, which means that intensification of importance of intimacy is in turn for both sexes. At this point one could ask, what is happening with hegemonic ideology of masculinity and will new forms of intimacy for men rock ideological foundations of masculinity in society?

Key words: intimacy, context, masculinity, friendship, sex.

Kazalo

1	UVOD	5
2	PRIJATELJSTVO V KONTEKSTU DRUŽBENIH SPREMEMB.....	7
2.1	Prijateljstvo od predmoderne do moderne dobe	7
2.2	Ideologija ločenih sfer	8
2.3	Kultura čustvenega individualizma	9
2.4	Asimilacija spolov in novi diskurzi	10
2.5	Postmoderna prijateljstva?	11
2.6	Ženska prijateljstva v postmodernem svetu	13
2.7	Ugotovitve	14
3	KONCEPTUALIZACIJA PRIJATELJSTVA	16
4.	MOŠKA IN ŽENSKA PRIJATELJSTVA.....	18
4.1	Beverly Fehr: Pričakovanja intimnosti v znotrajspolnih prijateljstvih: Prototipski interakcijsko-vzorčni model	19
4.2	Heidi M.Reeder: Učinek usmerjenosti spolne vloge na formiranje znotrajspolnega in raznospolnega prijateljstva	20
4.3	Kristen Voss, Dorothy Markiewicz in Anna Beth Doyle: Prijateljstvo, zakonska zveza in samospoštovanje.....	22
4.4	Todd Migliaccio: Moška prijateljstva: izvedba maskulinosti.....	24
4.5	Ugotovitve in preverjanje teze.....	26
5	SKLEP.....	28
6	LITERATURA.....	30

1 UVOD

Središčna tema diplomske naloge so prijateljska razmerja in izražanje intimnosti skozi prizmo spola. Na osnovi sintagme Stacy J. Olikier, da je "intimno prijateljstvo moderni odnos" (Olikier 1998, 18), v prvem delu naloge obravnavam razvoj intimnosti in nastanek modernega prijateljstva, družbene dejavnike, ki so vplivali na njegov razvoj ter ideologijo, ki je ustvarila moderno identiteto moških in žensk. V drugem delu naloge izhajam iz večih raziskav, ki se ukvarjajo s problematiko prijateljstva po spolu. Skozi prijateljske dijade: ženska – ženska, ženska – moški, moški – moški raziskujem razlike in podobnosti v načinu prijateljevanja in doživljanju intimnosti glede na spol. Na podlagi analize izbranih raziskav ugotavljam razlike po spolu v funkciji prijateljstva, v stopnji izražanja intimnosti in želji po intimnosti.

Preden sem začela s pisanjem naloge, sem bila mnenja, da sta način prijateljevanja in oblika prijateljstva stvar svobodne izbire. Z nadaljnjo analizo ugotavljam, da so te predstave laične in da je problematika prijateljstva zelo kompleksna. Najprej, prijateljstva se ne odvijajo v nekem abstraktnem, dekontekstualiziranem svetu (Adams in Allan 1998, 3), ampak so rezultat in posledica vidnih in manj vidnih kulturnih, ideoloških, družbeno-ekonomskih in psiholoških dejavnikov. Prijateljski odnosi se ne odvijajo izolirano, ampak pod vplivom teh dejavnikov, ki so tudi globoko umeščeni v naših predstavah, zato sem pri raziskovanju prijateljskih odnosov upoštevala kontekst, v katerega so umeščeni. Dalje, od vseh kontekstov je družbeni kontekst tisti, ki je od posameznika najbolj oddaljen, vendar učinkuje na prijateljske vzorce na mnogo pomembnih načinov (Adam in Allan 1998, 9). Silver ugotavlja: »to so ekonomske in družbene strukture, ki dominirajo v katerem koli času in vplivajo na obliko, kateri bodo osebni odnosi sledili« (Silver v Adams in Allan 1998, 9). Tako v nalogi pišem o prijateljstvu skozi družbeni kontekst industrijalizacije, s katerim sovpada nastanek modernega prijateljstva. V tem kontekstu najdemo tudi povezavo s spolno dihotomijo v osebnih odnosih – v času nastanka ideologije javne in zasebne sfere, v razvoju tržne ekonomije, v ideologiji individualizma, v kulturi romantičnega prijateljstva in navsezadnje tudi v popularni kulturi in novih diskurzih. Rdeča nit naloge je intimnost, ki je sestavni del modernega prijateljstva, vendar v teoriji ni enotnega mnenja o razlikah v intimnosti glede na spol. Recimo, Olikier ugotavlja, da ostajajo razlike v izražanju intimnosti po spolu še vedno globoko zakoreninjene, kljub temu da družbene strukture, ki so nekdaj podpirale intimnost med ženskami in jo

zavirale med moškimi, danes niso več tako neenakopravno razdeljene, kot so bile pred enim stoletjem (Oliker 1998, 35). Giddens (2000), nasprotno, skozi model "čistega razmerja" zagovarja idejo, da v postmodernej dobi prihaja do intenziviranja pomena intimnosti pri obeh spolih, s čimer se avtorica Jamieson ne strinja. Po njenem mnenju je doseganje intimnosti v osebnih odnosih lahko enako zapleteno za oba spola, saj je »prijateljstvo na koncu stoletja v praksi bolj mešanica vsega, kot pa Giddensov ideal "čistega razmerja"« (Jamieson 1998, 89). Zato je bilo v nalogi pri obravnavi intimnosti oz. prijateljstva potrebno vključiti tudi vprašanje spola.

Cilj naloge je torej ugotoviti, koliko se javne zgodbe, trendi in ideali o modernem-intimnem prijateljstvu udeležujejo v vsakdanjih praksah individuov v zahodnih družbah. S pomočjo spolne dihotomije prijateljstva, ki vključuje žensko emocionalno intimnost in moško instrumentalno intimnost, skušam ugotoviti, kakšen pomen imajo za posameznike znotrajspolna in raznospolna prijateljstva. Med drugim je cilj naloge tudi osvetliti družbeno relevantnost tematike.

Izhodiščna domneva naloge je, da ženske in moški izvajajo prijateljstva in dosegajo povezanost v prijateljskem odnosu na drugačen način. V moških prijateljstvih naj bi prevladovala instrumentalnost, ki je ideološko pogojena z moderno moško identiteto. Glede na to, da je v modernih družbah ideal intimnosti (kot jo izvajajo ženske) vse bolj prevladujoč, je moja teza: *da so ženske prijateljske vezi grajene na intimnosti (face-to-face) in moške prijateljske vezi so grajene na instrumentalnosti (side-by-side), v (post)modernej družbi pa prihaja do intenziviranja pomena intimnosti pri obeh spolih*. Iz tega sledi še nadaljnja teza, da *naraščajoča intimnost v odnosih "ogroža" hegemonsko ideologijo maskulinitete*.

V nalogi uporabljam metodo diskurzivne analize vsebine. V prvem delu na osnovi strokovne literature s področja prijateljstva oblikujem teoretični okvir za raziskovanje prijateljskih odnosov in intimnosti. V drugem delu naloge povzemam in analiziram več raziskav narejenih na temo prijateljstva in intimnosti, na osnovi katerih skušam potrditi oz. zavrniti tezo.

2 PRIJATELJSTVO V KONTEKSTU DRUŽBENIH SPREMENB

V tem poglavju pišem o nastanku in razvoju modernega prijateljstva, o obdobju, ki je zaradi specifičnih ideoloških, političnih in družbeno-ekonomskih dejavnikov radikalno transformiralo osebna razmerja in omogočilo razvoj intimnosti, kot jo poznamo še danes. Moj cilj je čim bolj sistematično prikazati dejavnike nastanka modernega prijateljstva in ustvariti kontekstualni okvir za nadaljnje raziskovanje prijateljstva skozi prizmo spola.

2.1 Prijateljstvo od predmoderne do moderne dobe

Ray Pahl v knjigi *O prijateljstvu* (On friendship, l. 2000) pravi, da naše domneve o tem, kaj pomeni biti prijatelj, niso univerzalne, saj se s spreminjanjem družbenega in kulturnega konteksta spreminja tudi pomen prijateljstva (Pahl 2000, 1). V tem podpoglavju bom na kratko prikazala nekatere značilnosti predmodernega prijateljstva.

V antiki, recimo, so prijateljstvo dojemali kot javno dobro. Cicero je pisal o "nepristranem prijateljstvu", o prijateljstvu z osebo, ki je nikoli nisi videl, saj je osnovano na kreposti, ki leži v srcu javnega dobrega ali celo univerzalne harmonije (French 2007, 258). Tudi Aristotel ni videl pri prijateljstvu čustvene komponente, ampak razumsko, in ga definiral s terminom "heksis", kar pomeni stanje uma ali dispozicija do sebe in drugih (French ibid). Danes se nam antični oz. tradicionalistični pogled, kjer prijateljstvo prehaja iz osebnega v javno ali politično, zdi tuj; saj kot pravi Pahl: »se moderne koncepcije prijateljstva bolj ukvarjajo z zvestobo, solidarnostjo in zaupanjem kot z Aristotelovimi abstraktnimi vrednotami dobrega, lepega in razumskega« (Pahl 2000, 35). V literaturi se bolj kot o tradicionalnem in modernem pogledu na prijateljstvo, prikazuje delitev na moderna in predmoderna prijateljstva. Slednja Zeldin opiše takole: »zgodovinsko gledano v večini družb prijateljstvo ni imelo nobene povezave s čustvi; prijatelj je bil koristen kot zaščitnik, kateremu si prodal svojo zvestobo v zameno za usluge, dokler so le-te trajale« (Zeldin v O'Connor 1998, 123). Iz zgodovinskih in etnografskih virov po Evropi je razvidno, da so v predmodernih prijateljstvih prevladovali oportunistem, instrumentalnost in utilitarnost (Pahl 2000, 24–35). Bolonjski pisatelj Boncompagno da Signa v knjigi *Prijateljstvo* (Amicita, l. 1205) piše o devetindvajsetih tipih prijateljstva v času renesančne Italije, ki še zdaleč niso bila anagogična, ampak površna, brez

čustvene vsebine in koristoljubna (Pahl 2000, 31). Podobno utilitaristično in instrumentalno naravo prijateljstva je razbrati iz pisne korespondence med evropsko duhovščino v 11. in 12. stoletju. Vzdrževanje prijateljstev in širjenje socialnega kapitala je bilo zaradi takratnih družbenih sprememb nujna in tudi zakonsko določena praksa (ibid 25–28). V 18. stoletju so škotski misleci, kot so Adam Smith, David Hume in Adam Ferguson, že opozarjali na pojav novih oblik prijateljstev; oportunistična in interesna prijateljstva so označili kot predmoderna in tista z intimno noto, so poimenovali moderna (Jamieson 1998, 77).

Vprašanje je, kako smo sploh prišli do novih, modernih, intimnih razmerij? Adam Smith je verjel, da so pred razvojem neosebne trgovine komercialne družbe in neosebne administracije legalno-racionalnih birokracij, vsa prijateljstva nosila značaj potrebe. Šele z ločitvijo komercialnih odnosov in osebnega življenja je prijateljstvo postalo simpatija ločena od kalkulacije (Jamieson 1998, 77). Mogoče pa, kot pravi Lopata, se je značaj prijateljstva iz predmoderne v moderno spremenil zato, ker je razvoj komercialnih družb pripeljal do upada pomembnosti heterogenosti prijateljstva (Lopata v Adams in Allan 1998, 11). Ali je za tem ideja drugačne družbene solidarnosti, kjer se je skrb za skupnost v modernosti zamenjala za skrb za dom in družino (Adams in Allan 1998, 10)? Odgovor na ta vprašanja lahko poiščemo v kontekstu ideoloških, ekonomskih in družbenih procesov, ki so pripeljali do novih oblik dela, novih institucij in individualizma.

2.2 Ideologija ločenih sfer

Devetnajsto stoletje je bil čas velikih sprememb v družbenih, ekonomskih in družinskih institucijah. Če je bila enota dela v predindustrijskem času družina, v kateri se je odvijalo vse: od produkcije dobrin, priprave hrane, skrbi za otroke, do trgovanja in izmenjave družabnosti; se z industrializacijo delo in družina razdelita. In če so prej vsi člani družine, sosedi in prijatelji počeli vse skupaj v dnevni rutini dela, trgovanja in družabnosti, se je v času industrializacije vsakemu spolu dodelilo specifično področje, z novimi vlogami, identitetami in avtoritetami (Oliker 1998, 22).

Na osnovi razsvetljenskih in romantičnih ter verskih idej tistega časa je nastala ideologija ločenih sfer, ki je vsakemu spolu dodelila nove vloge na osnovi njegovih naravnih vrlin. Po tej ideologiji, naj bi bili moški po naravi bolj preračunljivi, tekmovalni in pod samokontrolo, zato so vstopili v javno sfero, ki predstavlja svet tekmovalnih, interesno usmerjenih

individuumov. Ženskam, ki naj bi bile po naravi emocionalne, nežne in krepostne ter spol, ki je bolj vezan na dom, je bila dodeljena zasebna sfera. Ta sfera je predstavljala svet čustev, moralnosti in predanosti skupnosti (Oliker 1998, 22–23).

Tukaj se mi zdi pomembno dodati, da javna sfera ni bila zasnovana kot izključno moški milje, vendar je ženskam predstavljala stekleni strop. Namreč, institucije javne sfere so se razvijale na tak način, da so za glavne akterje vključevale moške, tako je ideologija individualizma simultano predvidevala in konstruirala moderno moško identiteto (Acke, Boydston in Rotundo v Oliker 1998, 23), ki je v industrijski družbi postala definirana z zaposlitvijo, tekmovalnostjo in nečustvenostjo.

2.3 Kultura čustvenega individualizma

Ko je bila enkrat razvita liberalna javna sfera, so družina, prijateljstvo in skupnost pripadle zasebni sferi. V zasebni sferi so ljudje odvrkli javne vloge in vstopili v holističen in moralni svet. Nasproti tekmovalnemu individualizmu se je razvil "čustveni individualizem", ki označuje značilnost mentalitete moderne kulture. V zasebnem življenju so ženske in moški razvijali kulturo "čustvenega individualizma"; postali so obojestransko introspektivni, samorazkrivajoči in čustveno izrazni, le da so kulturo prisvojili drugače, saj so bili moški in ženske drugače pozicionirani v institucijah modernosti (Oliker 1998, 23–24).

Način življenja, ki so ga imele ženske srednjega razreda, je bil ugoden za razvijanje intimnih in emocionalno intenzivnih prijateljstev z drugimi ženskami. Večina žensk je ostala in delala doma, tako so se predindustrijski vzorci družabnosti, soodvisnosti in čustvenosti, v smislu kolektivnega dela in vzajemne pomoči in druženja, lahko ohranjali in negovali naprej. Vse bolj razširjena je postala ženska literatura, kot so romani, revije in literatura za samopomoč, ki je prispevala k razvoju kulture romantičnega prijateljstva (Oliker 1998, 28).

Romantično intimno prijateljstvo je bilo zelo razširjeno v času, kjer modernih idej pandemične seksualnosti še ni bilo in tudi opredelitve homoseksualnosti ne. V 19. stoletju so ženske dojemali kot vzvišeno moralne in nezmožne strastnih občutij. Dekleta so si med seboj svobodno izražala čustva in naklonjenost, zelo razširjeno je bilo tudi pisanje pisem s hrepenečo in ljubezensko vsebino med ženskami. Tudi za mlade moške je bilo povsem sprejemljivo, da so se med seboj poljubljali in objemali. Romantična prijateljstva med

moškimi so bila značilna za najstniško obdobje, čas šolanja in bivanja v internatu (Oliker 1998, 27–30).

Vendar, ko so moški vstopili na trg plačanega dela, jim vsakdanjik ni omogočal veliko možnosti za kultivacijo intimnega prijateljstva. Oliker ugotavlja, da sta trgovina in industrijsko delo moške oddaljila od asociacij, ki so prevladovala v predindustrijski ekonomiji, »moški so verjetno postali čustveno izrazni, zbližani in predani na javnih prostorih, vendar ne toliko, kot so bile ženske intimne doma, med rituali in nalogami zasebnega življenja« (Oliker 1998, 29). Na moške so vplivali novi moderni ideali, ki so definirali maskulinitet nasproti ženski domnevni impulzivnosti in čustvenosti, kar je polariziralo osebnosti, sposobnosti in želje moških in žensk kot še nikoli doslej (Oliker 1998, 30).

To obdobje štejemo tudi za čas nastanka romantične ljubezni, ki je bila, kot ugotavlja Giddens, skupaj z ostalimi družbenimi spremembami, globoko povezana s tranzicijami, ki so vplivale na zakonsko zvezo in na preostali kontekst življenja. Romantična ljubezen je v življenje posameznika prinesla idejo naracije, ki terja neko stopnjo samoizpraševanja in povzroča postavljanje vprašanja intimnosti (Giddens 2000, 51). Prej so poznali tovariško ljubezen, sedaj pa je nastopila feminizirana ljubezen (Giddens 2000, 50) in stare predstave o zakonu so se spremenile, nadomestila jih je ideja o zakoncih kot intimnih dobrih prijateljih. Ta ideja v praksi ni toliko zaživela, saj večina moških po končanem romantičnem dvorjenju ni bila več motivirana za negovanje "čustvenega individualizma" in ta razkorak med idejo in prakso je za ženske pomenil veliko razočaranje; privedel je (tudi) do vse pogostejšega razpada zakonskih zvez (Oliker 1998, 25–26).

2.4 Asimilacija spolov in novi diskurzi

Na prehodu v 20. stoletje so spremembe v zakonski zvezi, izobraževanju, delu in vplivnih idejah o spolnosti vplivale na upad romantičnega intimnega prijateljstva. Predvsem skupno izobraževanje žensk in moških je pripeljalo k asimilaciji izkušenj in pogledov in k prepletanju obeh sfer. Tako so odnosi med spoloma postajali prijateljski, intimne heteroseksualne vezi vse bolj pomembne in ideali prijateljstva vse bolj prakticirani (Oliker 1998, 33). Zakonska zveza je prešla iz institucije v partnerstvo (Jamieson 1998, 163).

Jamieson ugotavlja, da naraščanje pomembnosti ljubečega, heteroseksualnega poročenega para kot središčnega odnosa v osebem življenju, sovpada z novonastalo opredelitvijo pojma homoseksualna oseba (Jamieson 1998, 76). Namreč, nova spoznanja v popularni seksologiji in psihoanalizi so vedenje, ki je prej veljalo za nedolžno v romantičnem prijateljstvu, označila za odklonsko. Stigmatiziranje z nalepko "homoseksualnost" je premaknilo istospolni eroticizem v ustvarjanje spolnih identitet; strastna ljubezen do prijatelja je predstavljala nevarnost za oblikovanje odklonske spolne identitete in grožnjo heteroseksualnemu dvorjenju. Moški so se bali, da bi bili označeni kot poženščena ali homoseksualna oseba in grožnja lezbištva je zasenčila strastna prijateljska razmerja mladih žensk. Pojavili so se novi strokovnjaki zakonski svetovalci, ki so še bolj poudarjali pomen prijateljstva, obojestranskega razkrivanja, zavzemanja in druženja. Prijateljska zakonska zveza je tako uspela prekositi romantična prijateljstva in prevzeti kulturni primat intimnosti (Oliker 1998, 33–34).

Kljub vsemu se je intimnost v ženskih prijateljstvih uspela ohraniti »kot pomembna institucija v zasebnih življenjih žensk srednjega razreda«: Oliker (Oliker 1998, 34). Skozi 20. stoletje so popularna kultura in verske ter terapevtske ideje prikazovale zakonsko zvezo kot ideal čustvene skupnosti, vzajemnosti, pozornosti in razkrivanja. Ti ideali so presegali partnersko realnost, kar je pri ženskah povzročilo nezadovoljstvo v zakonski zvezi in razkorak v intimnosti med spoloma. Zato je žensko intimno prijateljstvo vztrajalo kot odgovor na spolno asimetrijo v zakonski zvezi (Oliker 1998, 34).

2.5 Postmoderna prijateljstva?

Vpliv družbeno-ekonomskih sprememb na osebne odnose se ni končal v 19. in zgodnjem 20. stoletju in ko se je modernost razvijala dalje, so se spreminjala tudi razumevanja ljudi o tem, kako naj si uredijo osebna razmerja. Ali bi to obdobje opredelili kot postmoderno ali pozno, visoko moderno ali samo kot moderno med teoretiki še ni konsenza. Poleg tega tudi ni opredeljene časovne ločnice med modernim in postmodernim, zato se mi je zdelo bolj smiselno kot o postmodernih prijateljstvih, govoriti o prijateljstvih v postmodernem svetu, v katerem je, kot sta zapisala Adams in Allan (1998, 11):

... očitno varna osnova znanja in organiziranja, ki jo modernost predstavlja, postala bolj fragmentirana. En element je večja svoboda, ki jo ljudje imajo za konstruiranje osebnih in intimnih svetov. Vzpon

kohabitacije, zavedanje, da zakonska zveza ni nujno doživljenjska, večja sprejemljivost gejevskih identitet in zvez, porast spolnih in etničnih politik in podobno nakazuje na večjo legitimnost v raznolikosti za konstrukcijo osebnega življenja.

Kljub večjem občutenju osebne svobode posameznik doživlja, kot pravi O'Connor: »vse večje odčaranje institucionalnih struktur, ki se mu kažejo kot nerelevantne, nereprezentativne in nelegitimne« (O'Connor 1998, 119), zato so: »prijateljski odnosi v postmodernem svetu, kjer so identiteta, resnica in racionalnost enako problematični, privlačni, ker ponujajo definicijo jaza« (O'Connor 1998, 117).

Giddens ugotavlja, da se diskontinuiteta modernosti kaže v svoji razsežnosti skozi globaliziranje in v svoji intenzivnosti skozi poseganje v intimno (Švab 2000, 208). Giddens (2000) pod pojmom pozna modernost zajame tovrstne spremembe v osebnih odnosih in skozi teorijo demokratičnosti prikaže, kako proces preobrazbe intimnosti vključuje povezavo med globalnimi tendencami modernizma in lokalnimi dogodki vsakdanjega življenja, konstrukcijo refleksivnega projekta jaza in potrebo po samorealizaciji. Avtorjeva ideja je bila, da se simultano z demokratizacijo družbe odvija demokratizacija intimnosti.

Giddens pravi, da je posameznik zaradi izginevanja jasnih obrisov in principov obnašanja, tako na osebni kot na širšem družbenem nivoju, primoran iskati odgovore na drugih mestih in identiteto kreirati drugače kot prej. Na osebni nivoju se to manifestira s povečano t.i. izmenjujočo refleksivnostjo, ki se skozi nadzorovanje usmerja na ustvarjanje osebnosti, kar Giddens poimenuje refleksivni projekt jaza (Zlatar 2008, 161). Ključno okolje za izgradnjo le-te je "čisto razmerje" pojem, s katerim Giddens označi odnose, katerih osrednjega pomena je intimnost. "Čisto razmerje" je osnovano na emocionalni komunikaciji, v kateri so nagrade, ki so prišle iz takšne komunikacije, glavna osnova za nastanek veze (Giddens v Zlatar 2006, 442). V "čistem razmerju" posamezniki vstopajo v družbene odnose z avtorjevo nagrado, ki jih iz razmerja dobijo (Švab 2000, 214). Ker je dinamika tega razmerja implicitno demokratična, lahko skozi procese samoodkrivanja, samorealizacije in samoizpolnitve refleksivna projekcija osebnosti preide na višjo raven in postane refleksivna projekcija odnosa (Zlatar 2006, 441–442), kar je bistvo preobrazbe intimnosti.

Giddensovo "čisto razmerje" je doživelo precej kritik. Predvsem avtorica Jamieson v svojih delih (1998, 1999) piše, da je to ideal, ki ga je v praksi, zaradi še vedno obstoječe

hierarhičnosti intimnih razmerij, težko doseči. Allan in Adams, nasprotno, vidita dobro stran teorije demokratičnosti v tem, da dokazuje vpliv družbenega konteksta pozne moderne na osebne odnose in na redefiniranje intimnosti (Adams in Allan 1998, 10). Tudi sam Giddens za "čisto razmerje" pravi, da to ni nekaj, kar obstaja v realnosti, ampak je abstraktna ideja, ki nam pomaga razumeti spremembe, do katerih v svetu prihaja (Zlatar 2006, 442).

2.6 Ženska prijateljstva v postmodernem svetu

Ženska prijateljstva imajo v postmodernem svetu dialektično realnost; po eni strani ženskam omogočajo pozitivno konceptualizacijo jaza, po drugi strani pa jih intimnost potiska v viktimizacijo.

V zahodnih družbah se ženske dojema kot "drugi spol" (De Beauvoir v O'Connor 1998, 119), zato so ženska prijateljstva toliko bolj privlačna, saj ponujajo alternativno definicijo jaza oz. sebstva in s tem kritiko dominantne definicije sebe kot "drugega spola" (O'Connor 1998, 117). Oliker ugotavlja, da ženskam njihova prijateljstva pomagajo pri soočanju z družbeno prikrajšanostjo in pri vrednotenju tistih področij osebnega življenja, kot so problemi materinstva in partnerstva, ki s strani dominantne moške kulture niso dovolj cenjena. Prijateljstva in diskurzi, ki jih ženske ustvarjajo, kažejo na potrebo po priznanju in pozitivni definiciji sebstva (Oliker 1989, 38). Jerrome je ugotovila, da ženska prijateljstva nudijo ženskam prostor za definiranje sebstva, ki presega prostor moškega jezika in kulture (O'Connor 1998, 119). Podobno ugotavlja avtorica Irigaray: druženje med ženskami omogoča pobeg iz konvencionalne ženstvenosti in potrebe po sprejemanju s strani moških; ko se ženske družijo med seboj niso obremenjene s spolno privlačnostjo in dejstvom, da najdejo užitke in identiteto samo v odnosu z moškim (O'Connor 1998, 120).

Hartmann moška prijateljstva vidi kot ključni element patriarhalnosti – ki ga razumemo kot vrsto družbenih odnosov med moškimi, ki imajo materialno bazo in ki kljub hierarhičnosti med seboj ustvarjajo soodvisnost, kar jim omogoča dominacijo nad ženskami. Moški odnosi omogočajo moškim dostop do ekonomskih in političnih resursov in vrednotenje moške identitete (Hartman v O'Connor 1998, 123). Paradokсно, ženske v zahodnih družbah danes cenijo prijateljstvo zaradi intimnosti – odnosne forme, ki reflektira in utrjuje ženski položaj nemoči v javnem prostoru. Zato tudi »moč, ki jo imajo v javnem prostoru kot volilke,

potrošnice, gledalke in bralke, ne znajo kolektivno uporabljati v svojo korist, saj ženske ne mislijo o sebi kot nekomu, ki ima pomen in interese v javnem prostoru, razen tistih, ki izhajajo iz povezav z moškimi« (Wolf v O'Connor 1998, 121). Ženska prijateljstva tega problema ne morejo rešiti, lahko pa ženskam znotraj sveta žensk omogočijo status moči in ugleda, ki pa ne bo priznan v dominantno moški javni areni (O'Connor 1998, 120–121).

V heteroseksualno-dominantnem svetu se ženske še vedno opirajo na vezi z moškimi za ustvarjanje identitet in pridobivanje emocionalnih izkušenj. Ženske imajo manj socialnih in finančnih resursov od moških in so še vedno glavne skrbnice za dom in družino, zato ambivalentnost o pomenu moškega kot centralnega v njihovem življenju, ne preseneča. Rubin to dilemo žensk opiše kot začarani krog, v katerem so: »ženske internalizirale družbeno definicijo sebe kot podrejene, nato pa želijo od tistih, ki so definicijo formulirali in jo vzdržujejo, potrditev da temu ni tako, kar samo večja moč močnih« (Rubin v O'Connor 1998, 120). Spoznanj o tem, da je intimnost med ženskami, ki tipično vključuje emocionalno ranljivost, zaupnost glede osebnih problemov in nesamostojnost, način delovanja, ki odseva in poudarja žensko nemoč, je vse več. Tudi O'Connor ugotavlja: »intimno zaupanje, ki velja za epitom bližine med ženskami, ni nič drugega kot delitev viktimizacije« in še dodaja: »torej je več kot naključje, da v postmodernem svetu, kjer jaz postaja problematičen, feminiziran koncept prijateljstva dobiva na pomenu pri obeh spolih« (O'Connor 1998, 122).

2.7 Ugotovitve

V tem poglavju smo videli, kako je družbeni kontekst 19. stoletja (industrijalizacija skupaj z ideološkimi strujami) spremenil naravo utilitaristično predmodernega prijateljstva v moderno prijateljstvo s poudarkom na intimnosti. Videli smo tudi, kako se je spolno določeni individualizem artikuliral skozi spolno določene institucije in kako so se razvili spolno določeni vzorci intimnosti (Oliker 1998). Ideologija ločenih sfer je vplivala na kreiranje moderne maskuline identitete, ki jo označuje instrumentalni način prijateljavanja, nasprotno je ženskam ponudila ideale partnerstva, starševstva in prijateljstva ter kulturo intimnosti v zameno za odvzeto družbeno moč. Zato ne preseneča O'Connorina ugotovitev (1998), da je feminizirana intimnost v smislu emocionalnosti, razkrivanja in delitve problemov posledica družbene nemoči, ki jo ženske doživljajo kot "drugi spol".

Ideologija ločenih sfer je vplivala na spolno določen način čustvovanja, ki je povzročil razkorak med spoloma v doseganju kulturnih idealov partnerstva. Niti kulturi čustvenega individualizma v 19. stoletju niti novim idejam o partnerstvu in intimnosti v 20. stoletju razlik med spoloma ni uspelo povsem premostiti, je pa, kot ugotavlja Jamieson (1998), intimnost v prijateljstvu dobivala na pomenu vzporedno z višanjem pomena intimnosti med zakoncema, starši in otroki. Podobno ugotavlja Giddens (2000), da zaradi institucionalne reflektivnosti in reflektivnega projekta jaza pomen intimnosti pozne moderne v vseh osebnih odnosih narašča.

Do sedaj mi je uspelo prikazati nastanek in razvoj moderne intimnosti skozi prizmo spola. Videli smo tudi, kako zaradi reflektivnosti kot glavne značilnosti modernosti, prihaja do intenziviranja pomena intimnosti ter da v postmodernem svetu, kjer posamezniku realnost postaja problematična, feminizirana intimnost vse bolj dobiva na pomenu pri obeh spolih. To potrjuje prvi del teze, da so ženske prijateljske vezi grajene na intimnosti in moške prijateljske vezi pa na instrumentalnosti ter da v (post)modernej družbi prihaja do neizbežnega intenziviranja pomena intimnosti pri obeh spolih.

Do sedaj v literaturi nisem našla konkretnega odgovora, zakaj pomen intimnosti v prijateljstvu narašča pri obeh spolih. Tudi Allan ugotavlja, da se o vprašanju, kakšne vrste je kulturni kontekst, ki poudarja intimnost kot ključno karakteristiko za definiranje prijateljstva, še ni tipično razpravljalo (Allan v O'Connor 1998, 122). Morda bi odgovor lahko poiskali pri Giddensu, ki pravi da se v sodobnem svetu odvija proces generičnega prestrukturiranja zasebnosti, v katerem ima osrednjo vlogo "čisto razmerje" (sem spada tudi prijateljski odnos). Bistveni del "čistega razmerja" je samoprespraševanje, ki je tesno povezano z reflektivnim projektom jaza. Giddens ugotavlja, da je reflektivna koordinacija vseh intimnih razmerij tudi del širše reflektivnosti modernosti, in še dodaja, da množica člankov v revijah in časopisih, strokovnih tekstov in priročnikov, televizijskih in radijskih programov daje na voljo empirične podatke in razprave o intimnih razmerjih in s tem neprestano rekonstruira fenomen, ki ga opisuje (Švab 2000, 214–215).

3 KONCEPTUALIZACIJA PRIJATELJSTVA

V prejšnjem poglavju smo videli, kako oblike prijateljstva variirajo skozi zgodovinski čas in kako pomen intimnosti v (post)modernem času narašča. Osnovna definicija prijateljstva, ki pravi, da je to odnos med vrstniki (O'Connor 1998, 118), ne more v popolnosti zajeti bistva modernega prijateljstva v vseh njegovih oblikah, zato sem se odločila za izvedbo konceptualizacije.

Spadin je v svoji raziskavi naročil sodelujočim, naj dokončajo stavek »prijatelj je nekdo, ki ...« in najbolj pogost odgovor je bil »nekdo, s komer si intimen« (Spadin v Fehr 2004, 265) kar kaže na osrednji pomen intimnosti v odnosih. Po Giddensu so brez te komponente osebni odnosi lahko intenzivni, dojemljivi in osrečujoči, vendar ne tudi dolgoročno izpolnjujoči (Giddens v Zlatar 2006, 442). Jamieson kot "razkrivajočo intimnost", poimenuje posebno obliko intimnosti, ki vključuje dvoje ali več ljudi, ki obojestransko vzdržujejo globoko vedenje in razumevanje skozi poslušanje in pogovarjanje, deljenje misli in izražanje čustev (Jamieson 1998, 159). Prijateljske odnose tako definira kot prostovoljne, altruistične vezi "razkrivajoče intimnosti", kar je rezultat večje potrebe po samoizpovednosti in razkrivajoči intimnosti v vseh odnosih (Jamieson 1998, 77).

Prijateljstvo je tako osebni kot družbeni odnos. Je odnos, ki je družbeno pogojen, oblikujejo in vladajo mu dejavniki, prek katerih ima posameznik omejeno kontrolo (Duck v Allan 1998, 71). Tudi oblika prijateljstva, pomembnost, ki jo ima prijateljstvo v življenju posameznika ter legitimnost in podpora, ki jo nudi, so oblikovani skozi omejitve in priložnosti, ki jih izkusimo kot "posledice" naše specifične lokacije v družbeni in ekonomski formaciji (Adams in Allan 1998, 12). Skozi konceptualizacijo prijateljstva, vidimo, da odnosi – ki se nam kažejo kot prostovoljni, neformalni in osebni – še vedno delujejo znotraj teh omejitev (Adams in Allan 1998).

Koncept intimnega prijateljstva je kulturno specifičen (O'Connor 1998, 122). Zeldin ugotavlja: »v zahodnih družbah odnose, ki so v povezavi s konkretnimi motivi vezanimi na življenjske cilje in korist, tipično ne dojemamo kot prijateljstvo, kljub temu da lajšajo dostop

do resursov, ki so nujni za izvedbo ključnih vlog in za pridobitev ključnih ciljev« (Zeldin v O'Connor 1998, 123).

V zahodnih družbah so ključna področja družbenega življenja, kot so zaposlitev, izobraževanje, zakonska zveza in družina, zaradi družbene pomembnosti institucionalizirana; prijateljstvo, paradoksalno, kljub svoji pomembni osebni in družbeni realnosti, ni. Vse kaže, da v kapitalističnih družbah odnosi, ki niso vezani na denarni neksus, nimajo velike veljave in predstavljajo odvečno socialno strukturo (O'Connor 1998, 126).

Kljub temu, Pahl ugotavlja, da: »pomen prijateljstva v svoji socialni in politični pomembnosti narašča, medtem ko tradicionalne oblike socialnega lepila upadajo ali se preoblikujejo. Prijateljstvo upanja lahko vidimo kot metaforo za vzdrževanje moralnosti enaindvajsetega stoletja« (Pahl 2000, 12).

Bleske-Reчек in drugi pravijo, da prijateljstvo lahko opišemo skozi to, kar je in to, kar ni. Tipično pa ga ne opisujemo skozi družbeno kategorijo sorodstva in zakonske zveze (Fehr v Bleske-Reчек in drugi 2012, 570), kljub temu da prijatelji prevzemajo vse več socialnih funkcij, nalog in dolžnosti družine in sorodstva (Jamieson 1998, 65; Pahl 2000, 8). Prijateljstvo pa lahko opišemo kot prostovoljni, kooperativni osebni odnos, ki vključuje variirajoče stopnje druženja, intimnosti, čustvene naklonjenosti in obojestranske pomoči (Fehr v Bleske-Reчек in drugi 2012, 570).

Podobno Wright konceptualizira prijateljstvo kot prostovoljni, nagrajujoči odnos, ki variira po intenzivnosti, ampak ni nujno brez napetosti (Wright v Voss in drugi 1999, 104); in če bi morali izpostaviti eno značilnost prijateljstva, je to obseg, do katerega omogoča samoafirmacijo (Wright v O'Connor 1998, 122). Zato ni presenetljivo, da v družbi, kjer jaz postaja problematičen, ta karakteristika prijateljstva, ki omogoča vzdrževanje pozitivne koncepcije jaza, postaja vse bolj pomembna (O'Connor 1998, 122).

Iz zgoraj navedenih ugotovitev sem oblikovala model modernega prijateljstva, ki pravi, da je to neinstitucionalizirani, prostovoljni, kooperativni in altruistični odnos, osnovan na intimnosti in oblikovan skozi vrsto kontekstov.

4. MOŠKA IN ŽENSKA PRIJATELJSTVA

V prvem, teoretičnem delu naloge sem skozi zgodovinski prikaz nastanka modernega prijateljstva in skozi ideološki kontekst ločenih sfer potrdila prvi del teze o ženski ekspresivni intimnosti in moški instrumentalni intimnosti. Uspelo mi je tudi dokazati, da v (post)moderni družbi v medosebnih odnosih narašča pomen intimnosti. To ni bilo težko, saj v teoriji prevladuje konsenz o višanju pomena intimnosti. Veliko težje je, po drugi strani, priti do ugotovitev za drugi del teze: da intimnost v odnosih ogroža maskulinost. Z izjemo Giddensa, ki z idejo "čistega razmerja" zagovarja tezo, da se razlike med spoloma v osebnih odnosih zmanjšujejo, v teoriji drugih dokazov za to nisem našla. Nasprotno, Jamieson pravi, da bi se zaradi preobrazbe intimnosti razlike med moškimi in ženskimi prijateljstvi morale manjšati, prav tako bi se morala manjšati omejenost na znotrajspolna prijateljstva, vendar o takšnih trendih ni nobenih dokazov (Jamieson, 1998, 94).

Pred podobno dilemo nas postavi Olikar, ko pravi: »danes popularna kultura še bolj prepričljivo prikazuje emocionalnost in samorazkrivajočo intimnost tako v heteroseksualnih odnosih kot v moških prijateljstvih, ampak zakaj potem prijateljstvi vzorci v kontekstu ločenih sfer vztrajajo še naprej, ko so ideje in realnost o ločitvi že spodkopane« (Olikar 1998, 35)? Tu se obe avtorici (Jamieson in Olikar) naslanjata na ugotovitve iz psihologije s področja primarne socializacije, ki potrjujejo, da otroci internalizirajo naravnost do intimnosti skozi vzgojo (Olikar 1998, 35) in da so spolno-segregirani vzorci prijateljstva razvijejo že v zgodnjem otroštvu (Jamieson 1998, 95). Slednje Rose poimenuje "homosocialna norma", kar pomeni, da se v otroštvu ustvarjen prototip znotrajspolnega prijateljstva prenese v odraslost (Rose v Reeder 2003, 144). Vendar ali je temu res tako? Če pogledamo dejstvo, da v zadnjih tridesetih letih beležimo porast raznospolnih prijateljstev, smo pred dilemo, ali samo primarna socializacija učinkuje na oblikovanje prijateljstva, ali nanj učinkujejo tudi drugi dejavniki? Odgovor poskušam poiskati v raziskavah, ki se ukvarjajo z različnimi oblikami prijateljstva glede na spol.

4.1 Beverly Fehr: Pričakovanja intimnosti v znotrajspolnih prijateljstvih:

Prototipski interakcijsko-vzorčni model

Ženska prijateljstva se fokusirajo na pogovarjanje, še posebej o temah, kot so odnosi, čustva, občutja in druge osebne stvari; moška prijateljstva pa so osnovana na aktivnosti, tudi teme pogovora so šport, delo, vozila in podobno. Ustrežno temu so ženska prijateljstva označena kot "face-to-face" in moška "side-by-side" (Wright v Fehr 2004, 267), oziroma za ženske odnose pravimo, da so recipročni in za moške, da so asociativni (Reissmann v Voss in drugi 1999, 105). Fehr pravi, da razlike po spolu obstajajo in niso sporne, sporno je vprašanje, ali so zaradi tega ženska prijateljstva dejansko bolj intimna od moških (Fehr 2004, 267).

Namen raziskave avtorice Beverly Fehr je razrešiti dilemo, ali so ženska prijateljstva bolj intimna od moških prijateljstev. V teoriji prevladujejo trije različni pogledi o doseganju in vrednotenju intimnosti v prijateljstvu glede na spol. Avtorica z metodo prototipskega interakcijsko-vzorčnega modela analizira pomen intimnosti v odnosu glede na spol in ugotavlja kateri od treh teoretičnih vidikov je konsistenten z laičnimi predstavami o intimnosti, ki so jih navedli izprašanci v njeni raziskavi.

Prvi vidik, ki prevladuje v teoriji je, da *ženske in moški soglašajo o poti, ki vodi do intimnosti, vendar se moški odločijo, da ji ne bodo sledili*. Prepričanje, da so ženske bolj intimne v odnosih, izhaja iz dejstva, da se intimnost razvija skozi odzivnost in samorazkrivanje, zato se tudi ženska prijateljstva kažejo kot bolj intimna. Pri tem Fehr poudari, da se pri raziskovanju ženske in moške intimnosti v znotrajspolnih prijateljstvih ne sme enačiti vedenja s percepcijo intimnosti. Ena od raziskav tudi dokazuje, da imajo ženske in moški iste percepcije o stopnji intimnosti, kljub temu se moški v znotrajspolnih prijateljstvih ne odločajo za intima samorazkrivanja (Reis in drugi v Fehr 1999, 267).

Drugi vidik pravi, da obstajata *različni, vendar enakopravni poti do intimnosti*. Nekateri teoretiki menijo, da je skupno aktivno preživljanje časa za moške enako pomembno kot samorazkrivanje pri ženskah (Floyd in drugi v Fehr 1999, 268). S tega vidika so ženska in moška prijateljstva enako intimna, le da se poti do intimnosti razlikujejo. Swain oblikuje frazo

"zblíževanje skozi dejanje" (closeness in the doing), kar pomeni, da se intimnost pri moških ustvarja skozi aktivnosti (Swain v Fehr 1999, 268).

In tretji vidik govori o *dveh vrstah intimnosti za moške*, kar pomeni, da ženske dosegajo intimnost v prijateljstvu skozi samorazkrivanje in moški intimnost dosegajo tako skozi aktivnosti ali/in samorazkrivanje (ibid).

Na osnovi vprašalnika, ki meri stopnjo samorazkrivanja in aktivnosti v znotrajspolnem prijateljskem odnosu, je Fehr dobila odgovore, katerih analiza po spolu je pokazala, da interakcijski vzorec pri ženskah ne ustvarja večje intimnosti kot moški interakcijski vzorec. Enako velja za aktivnostni vzorec, katerega sta oba spola označila nizko na lestvici za produciranje intimnosti. Nadalje je Fehr zanimalo, ali obstajajo razlike po spolu v dojetanju, kateri vzorci vedenja so najbolj verjetni za produciranje intimnosti. Ženske so pri tem vprašanju ocenile samorazkrivanje veliko višje kot moški. Pri aktivnostnem vzorcu se rezultati po spolu niso razlikovali; tako moški kot ženske ne dojemajo skupne aktivnosti kot pot do intimnosti. Nato je avtorico zanimalo, kateri način vedenja bi v znotrajspolnem odnosu najverjetneje produciral intimnost? Analiza odgovorov je pokazala, da se oba spola strinjata, da vedenjski vzorec samorazkrivanja bolj verjetno ustvarja intimnost kot aktivnostni vzorec (Fehr 1999, 279).

Fehr je ugotovila, da je laični pogled najbolj konsistenten s prvim teoretičnim pogledom, ker sta oba spola v njeni raziskavi ocenila interakcije na osnovi samorazkrivanja višje kot aktivnosti. Konsistenten je tudi v tem, da ženske ocenjujejo samorazkrivanje za prototipično vedenje v znotrajspolnem prijateljstvu, edina razlika je v tem, da moški niso ocenili aktivnosti kot večjega "producenta" intimnosti. Raziskava s preostalima dvema vidikoma ni bila konsistentna.

4.2 Heidi M.Reeder: Učinek usmerjenosti spolne vloge na formiranje znotrajspolnega in raznospolnega prijateljstva

Raziskava se ukvarja z vplivom usmerjenosti spolne vloge na oblikovanje znotrajspolnih ali raznospolnih prijateljstev glede na preference, pogostosti in bližino v prijateljstvu. Kljub temu da področje raziskave ni v tesni povezavi s temo diplomskega dela, vsebuje koristne podatke o trendih v modernem prijateljstvu.

Raznospolno prijateljstvo je prostovoljna, korporativna neromantična zveza dveh članov nasprotnega spola (Werking v Bleske-Reчек in drugi 2012, 570). Raznospolna prijateljstva delujejo bolj kompleksno od znotrajspolnih prijateljstev kot tudi od romantičnih partnerstev, ki imajo jasno mesto v heteroseksualni družbi (Werking v Bleske-Reчек in drugi 2012, 570). Vzdrževanje raznospolnih prijateljstev ni enostavno zaradi strukturnih in socialnih preprek, s katerimi se soočajo: določitev tipa emocionalne vezi v odnosu, prikazovanje prijateljskega odnosa kot iskreno, pristno razmerje drugim ljudem in soočanje s seksualnostjo (O'Meara v Bleske-Reчек in drugi 2012, 570). Ravno zaradi slednjega nekateri avtorji dvomijo, ali je raznospolno prijateljstvo sploh mogoče. V članku *Korist ali breme? Privlačnost v raznospolnem prijateljstvu* (2012) so Bleske-Reчек in drugi postavili tezo, da so moške in ženske percepcije njihovih raznospolnih prijateljev manifestacija izpopolnjene človeške paritvene adaptacije, ki se izvaja v modernem okolju (Bleske-Reчек in drugi 2012, 571). Avtorji so tezo izpeljali iz evolucijske teorije, ki pravi, da je bilo vzdrževanje raznospolnih prijateljstev ena od strategij za preživetje. Našim človeškim prednikom so raznospolna razmerja omogočala fizično varnost, večje možnosti za spolnost in več potomcev. Osnova za ta prijateljstva je bila privlačnost, zato tudi Bleske-Reчек in drugi v raziskavi predvidevajo, da v modernih raznospolnih prijateljstvih ta privlačnost obstaja (Bleske-Reчек in drugi 2012, 571).

Monsour nasprotno pravi, da so mediji tisti, ki vcepljajo moškim in ženskam predstave, da morajo čutiti privlačnost do prijatelja nasprotnega spola. Mediji so odnose med spoloma, ki so seksualni, označi za "normalne", neseksualne odnose med spoloma pa mediji prikazujejo kot neizvedljive in čudne (Monsour v Bleske-Reчек in drugi 2012, 571). Tudi Bleske-Reчек in drugi soavtorji so v raziskavi ugotovili, da privlačnost v raznospolnem prijateljstvu učinkuje negativno na prijateljstvo in na morebitni romantični odnos, ki ga ima posameznik z drugo osebo. Redko se je izkazalo, da bi bila privlačnost v raznospolnem prijateljstvu obojestransko zaželena (Bleske-Reчек in drugi 2012, 591).

Podatki zbrani v zadnjih tridesetih letih kažejo na porast raznospolnih prijateljstev, ta so bila v 70-ih 20. stoletja dokaj redka, povprečje raziskave je bilo manj kot eden na vprašanca, v 80-ih so imele ženske že povprečno 2,8 in moški 2,5 raznospolnih prijateljstev, na začetku 90-ih pa so bili podatki že 3,45 za ženske in 3,75 za moške (Reeder 2003, 144).

Rose je ugotovila, da imajo poročeni pari raje znotrajspolna prijateljstva, ker so bolj intimna od raznospolnih (Voss in drugi 1999, 105) in da imajo ženske v povprečju rajši znotrajspolna prijateljstva (Reeder 2003, 144). Večjo preferenco in število raznospolnih prijateljstev pa imajo, kot kažejo raziskave, mladostniki in samski ljudje, bolj pogosta so tudi med pripadniki srednjega razreda in med tistimi, ki o sebi menijo, da so nekonvencionalni (Reeder 2003, 144–145).

Reeder je naredila raziskavo s pomočjo vprašalnika, v katerem so sodelovali heteroseksualno usmerjeni študenti. Vprašalnik je meril pogostost znotrajspolnega in raznospolnega prijateljstva, preferenco do znotraj ali raznospolnega prijateljstva in občutke bližine v teh dveh tipih prijateljstva. Ugotovitve so bile naslednje: ženske imajo več znotrajspolnih prijateljstev kot raznospolnih prijateljstev in enaki so bili rezultati pri moških, le da so moški navedli značilno višje število raznospolnih prijateljstev kot ženske. Pri preferenci do tipa prijateljstva so bili rezultati pri obeh spolih enaki, in sicer nihče, ne moški ne ženske ne preferirajo znotrajspolna prijateljstva bolj kot raznospolna. Ženske so poročale o večjem občutku bližine v ženskih prijateljstvih kot v prijateljstvih z moškimi in moški so nasprotno, poročali o večjem občutku bližine v raznospolnih prijateljstvih kot v znotrajspolnih prijateljstvih (Reeder 2003, 146–148).

Ugotovitve iz raziskave so, da ženske bolj uživajo v znotrajspolnih prijateljstvih kot moški in da moški, kljub temu da nimajo preference do tipa prijateljstva, imajo vseeno večje število raznospolnih prijateljstev kot ženske in v teh prijateljstvih občutijo tudi več bližine. Reeder razlogov, zakaj je trend raznospolnih prijateljstev v porastu, ni raziskala, predpostavlja pa, da so verjetno večji občutki intimnosti tisti motiv, zaradi katerega moški vzdržujejo tovrstne odnose (Reeder 2003, 144). Mogoče odgovor najdemo v naslednji raziskavi, ki gre še korak dalje, saj se ukvarja s posebno kategorijo raznospolnega prijateljstva.

4.3 Kristen Voss, Dorothy Markiewicz in Anna Beth Doyle: Prijateljstvo, zakonska zveza in samospoštovanje

Raziskavo sem izbrala zato, ker dokazuje povezavo med kvaliteto prijateljskega odnosa in samospoštovanjem ter obstoj prijateljstva znotraj zakonske zveze. Poleg tega tudi sistematično primerja značilnosti tako znotrajspolnega kot raznospolnega prijateljstva.

Ugotovitve iz preteklih raziskav o raznospolnem prijateljstvu so pokazale, da so razlike med znotrajspolnimi in raznospolnimi prijateljstvi pri moških bolj izrazite kot pri ženskah. Parker in de Vries sta ugotovila, da moški ženskam v raznospolnem prijateljstvu izkazujejo več hvaležnosti, več empatije in samozavedanja ter povezanosti, kot ga izkazujejo v znotrajspolnem prijateljstvu moškimi (Voss in drugi 1999, 106). Wright in Scanlon sta ugotovila, da ženske dojemajo moške prijatelje kot bolj spodbudne in emocionalno podperne kot moški dojemajo svoje moške prijatelje (ibid). Rose pravi, da so v njenih raziskavah moški poročali o večjih občutkih intimnosti in sprejemanju v prijateljstvu z ženskami kot z moškimi (ibid). Prav tako sta Vonk in von Nobelen ugotovila, da moški pri opisovanju svojega vedenja v raznospolnih prijateljstvih uporabljajo bolj tipično feminilne lastnosti, kot jih uporabljajo, ko govorijo o vedenju na splošno (ibid).

Kljub temu da se moški in ženske strinjajo o pomenu intimnosti, moški, za razliko od žensk, v raznospolnem prijateljstvu doživljajo skromnejše nivoje intimnosti (Monsour in drugi v Voss in drugi 1999, 106). Podobno ugotavljata Buhrke in Fuqua: moški poročajo o večjih občutkih bližine v raznospolnem prijateljstvu, kot poročajo ženske (Voss in drugi 1999, 106).

Kako pa deluje prijateljstvo med zakoncema? Voss, Markiewicz in Doyle so ugotovili, da prijateljstvo v zakonski zvezi krepi vezi med partnerjema. Prijatelja v zakonski zvezi nudita drug drugemu tudi več resursov kot znotrajspolni prijatelji, vendar je v tem tipu zveze tudi večja verjetnost konflikta. Ugotovili so tudi, da moški in ženske doživljajo prijateljstvo v zakonski zvezi enako, le da moški delajo večjo razliko med svojimi znotrajspolnimi prijateljstvi in prijateljstvom v zakonski zvezi, kot to delajo ženske. Medtem ko tako znotrajspolno prijateljstvo in prijateljstvo v zakonu vplivata na samospoštovanje pri obeh spolih, kaže, da moški tudi v svojih znotrajspolnih prijateljstvih najdejo nekaj, kar viša njihovo samospoštovanje in tega ne najdejo v partnerskem prijateljstvu (Voss in drugi 1999, 119–120).

Podobno kot v prejšnji raziskavi o raznospolnih prijateljstvih, tudi tukaj obstaja dvom o obstoju prijateljstva v romantični zvezi. Voss, Markiewicz in Doyle trdijo, da so prijateljstva v zakonski zvezi možna, kar potrjuje tudi raziskava Beverly Fehr o laičnih predstavah ljubezni, ki je pokazala, da ljubezen vsebuje več komponent prijateljstva (zaupanje spoštovanje, skrb) kot strastnih občutij (napetost, emocionalnost, seksualnost). To kaže na

dejstvo, da je prijateljstvo ena osrednjih komponent romantične zveze (Voss in drugi 1999, 104).

Skupno vsem trem izbranim raziskavam je bilo to, da so s pomočjo vprašalnika merile laične predstave o prijateljstvu, pa naj si bo to znotrajspolno ali raznospolno prijateljstvo ali prijateljstvo v zakonski zvezi. Vse avtorje je zanimal občutek intimnosti v odnosu in pri vseh raziskavah se je pokazalo, da ženska prijateljstva oz. prijateljstva z žensko nudijo večje občutke intimnosti. Videli smo tudi, da moški v odnosu z ženskami uporabljajo t.i. feminizirano intimnost in da ženske prijateljstvo v zakonski zvezi enačijo z znotrajspolnim prijateljstvom, kar moški ne počnejo. Zato menim, da je potrebno raziskati kontekst, v katerem se odvijajo moška znotrajspolna prijateljstva.

4.4 Todd Migliaccio: Moška prijateljstva: izvedba maskulnosti

Todd Migliaccio raziskuje povezavo med moškimi prijateljstvi in maskulnostjo. Študijo je osnoval na konceptu, da je ustvarjanje prijateljskega razmerja tudi istočasno ustvarjanje spola oz. kot sam pravi: »doing friendship, doing gender« (Migliaccio 2009, 227), kar pomeni, da moška prijateljstva ustvarjajo in utrjujejo ideologijo maskulnosti v družbi. Migliacciov namen je bil ugotoviti, ali je v prijateljstvu specifično vedenje glede na spol kombinacija tako preteklih izkušenj, ki so posameznika podučile o družbenih pričakovanjih o maskulnosti, kot trenutnih situacij oz. interakcij, ki vplivajo na izvajanje maskulnosti, kot je recimo vrsta poklica. Skozi analizo interakcij vprašancev je Migliaccio iskal povezavo med prijateljstvom in ustvarjanjem spola.

V njegovi raziskavi je sodelovalo 98 moških, od teh je bilo 40 učiteljev in 58 vojaških uslužbencev. Tradicionalno ženski poklic in tradicionalno moški poklic sta namenoma izbrana zaradi eksplicitnejše primerjave osnovane na pričakovanjih družbe, tako do izbire poklica kot do vedenja po spolu (Migliaccio 2009, 230).

Migliaccio je za raziskovalno metodo uporabil vprašalnik, ki je bil razdeljen na dva področja. Najprej so bile *Meritve pričakovanj maskulnosti*, kjer sta se na lestvici norm za moško vlogo izpostavila dva dejavnika: stoičnost in anti-feminilnost. Dejavnik anti-feminilnosti se je izkazal kot osebno prepričanje, da se mora moški izogibati povezovanja s feminilnim, recimo,

ali v poklicu ali v hobijih ali izkazovanjem zaskrbljenosti. Dejavnik stoičnosti je ponazarjal posameznikova pričakovanja o tem, da moški mora izkazovati čustveno moč in stabilnost (Migliaccio 1999, 232–233). Nato so sledile *Meritve o prijateljstvu*, kjer so bile našteje različne dimenzije prijateljstva, osnovane na dejavniku instrumentalnost: kar zajema skupne aktivnosti, interese in izkušnje v odnosu in dejavniku ekspresivnost: kar pomeni samorazkrivanje, čustvenost in intimnost v odnosu. Nato je sledila metoda strukturnega modeliranja, kjer se je z indikatorji in odvisnimi in neodvisnimi spremenljivkami ocenila celotna analiza. Omejitve vsakega parametra v modelu in potem še dejavnikov povezanih s temi parametri je pokazala, da sta dva dejavnika značilno različna glede na poklic (Migliaccio 1999, 234).

Analiza je pokazala, da so pri učiteljih anti-feminilna stališča bolj vplivala na njihova prijateljstva, kot so pri vojakih ter da so vplivala na instrumentalnost in ekspresivnost v odnosu. Izkazalo se je, da imajo anti-feminilna stališča večjo interakcijo s stoičnostjo v prijateljstvih pri učiteljih. Pomembnost izvajanja tovrstne maskulinosti v prijateljstvu pri učiteljih narašča, saj so na svojem delovnem mestu omejeni v izvajanju maskulinosti. Biti učitelj je dostokrat asociirano s feminilnostjo in da se učitelji temu izognejo, so v prijateljstvih manj ekspresivni. Nasprotno, delati v vojski, razumemo kot nasprotje feminilnosti, zato vojaki niso tako zadržani pri izražanju čustev v prijateljstvu (Migliaccio 1999, 237).

Migliaccio ugotavlja, da je poklic del izvajanja spola. Učiteljem so odnosi s prijatelji pomembni zaradi izvajanja maskulinosti. V tradicionalno ženskem poklicu se moški trudijo, da niso identificirani kot poženščena oseba, zato poudarjajo maskuline vidike svojega dela ali se celo vedejo nasilno izven delavnega okolja. Moški vojaki, nasprotno, ne potrebujejo interakcije s prijatelji zato, da bi izvajali maskulinost, saj jim to omogoča že njihov poklic (Migliaccio 1999, 238). Izbrana študija kaže na povezavo med družbenimi pričakovanji o maskulinem vedenju in izvajanjem prijateljstva, kar potrjuje Migliacciovo predpostavko, da moški ustvarjajo in izvajajo maskulinost, takrat ko izvajajo prijateljstvo.

Ko sem iskala argumente, s katerimi bi lahko nasprotovala Migliacciovim ugotovitvam, sem bila mnenja, da bi študija, ki vključuje homoseksualna moška prijateljstva, bila prava izbira. Vendar, na moje presenečenje, tudi izbrana študija Tine Grigoriu: *Prijateljstvo med geji in heteroseksualnimi ženskami* (2004) dokazuje, da je hegemonija maskulinosti v znotrajspolnih homoseksualnih prijateljstvih zelo prisotna. Ugotovitve Tine Grigoriu so podobne ugotovitvam iz prej povzetih raziskav. Grigoriu ugotavlja, da so homoseksualni moški v

raznospolnih prijateljstvih, zaradi večjega občutka intimnosti in sprejetosti ter višje stopnje zaupanja in podpore ter sprejemanja, srečnejši, nasprotno gejevske skupnosti, ki naj bi nudila osnovno podporo homoseksualnim osebam, vidi kot neintimno in rizično socialno omrežje.

4.5 Ugotovitve in preverjanje teze

Ženska prijateljstva so ekspresivna in asociativna in zato delujejo kot bolj intimna. Videli smo, da je funkcija ženskih prijateljstev omogočanje redefiniranja osebnosti, nasprotni prevladujoči družbeni definiciji ženske kot "drugega spola", vendar ravno intimnost v ženskih prijateljstvih deluje viktimizacijsko, saj ženske nimajo kulturnega ideala prijateljstva. Nasprotno, moško prijateljstvo lahko razumemo kot ključni element patriarhalnosti, ki moškim omogoča družbeno-ekonomske resurse, izgradnjo identitete in dominacijo nad ženskami.

Moška prijateljstva so osnovana na aktivnosti in so označena kot instrumentalna in so lahko tudi intimna, vendar so vse izbrane raziskave pokazale, da se moški, kljub zavedanju o pomenu intimnosti, v znotrajspolnih prijateljstvih za to pot ne odločajo. Zakaj? Verjetno, kot ugotavljata Migliaccio in Hartmann (glej 2. poglavje) so ravno moška prijateljstva tista, ki ustvarjajo in potrjujejo njihovo maskulinost.

Moški v raznospolnih prijateljstvih poročajo o večjih občutkih intimnosti in zadovoljstva, ker v znotrajspolnih prijateljstvih teh občutkov ne morejo ali nočejo izražati. Nasprotno, ženske v raznospolnih prijateljstvih ne uživajo toliko, saj jih ne doživljajo kot zelo intimne, poleg tega se obremenjujejo z možnostjo seksualne privlačnosti, zato pa prijateljstvo v zakonski zvezi, kjer je ta komponenta samoumevna, enačijo z znotrajspolnim prijateljstvom. Mogoče je razlog tudi ta, kot pravi O'Connor, da so ženske naučene sebe definirati skozi odnose z moškimi? Voss in drugi ugotavljajo, da moškimi prijateljstvo v zakonski zvezi ne zadostuje in da samo v prijateljstvih z moškimi najdejo nekaj, kar vpliva na njihovo samospoštovanje. Odgovor je mogoče poiskati v Migliacciovi študiji, ki potrjuje povezavo med moškim prijateljstvom in izvajanjem maskulinosti.

Nobena od izbranih raziskav ni potrdila, da moški postajajo v znotrajspolnih prijateljstvih bolj intimni, le da trend raznospolnih prijateljstev narašča, zakaj je temu tako, ni dorečeno. Mogoče zaradi vpliva popularne kulture ali zaradi večje liberalizacije življenja v

(post)moderni dobi, mogoče pa je raznospolno prijateljstvo moderna oblika iskanja partnerja. Tudi če upoštevamo dejstvo, da feminiziran koncept intimnosti dobiva na pomenu, so moški odnosi še vedno organizirani na tak način, da ščitijo hegemonijo maskulinitete v družbi, zato teze da intenziviranje pomena intimnosti pri obeh spolih vodi v zmanjševanje pomena maskulinitete, ne morem potrditi.

5 SKLEP

Splošni cilj naloge je bil osvetliti družbeni pomen prijateljstva in pokazati, da prijateljstvo še zdaleč ni odvečna družbena struktura. Moderna prijateljstva prevzemajo vse več funkcij družine, vplivajo na človekovo duševno blaginjo, prispevajo k višanju samozavesti in pomagajo individuumu pri definiranju jaza, ki v (post)modernej dobi postaja vse bolj problematičen. Prijateljstva, naj si bodo zelo intimna z elementi "čistega razmerja" ali "razkrivajoče intimnosti" ali povsem instrumentalna, predstavljajo osnovo družbene solidarnosti in delujejo kot "družbeno lepilo", zato jih lahko upravičeno označimo za sinonim moralnosti 21. stoletja.

Drugi cilj je bil pokazati, kako oz. koliko se javne zgodbe, trendi in ideali o modernem-intimnem prijateljstvu udejanjajo v vsakdanjih praksah. Skozi celo drugo poglavje smo spremljali, kako so na zasebno sfero in razvoj intimnosti vplivali ideologija ločenih sfer, popularna kultura, nove zanosti in diskurzi. Vprašanje pa je, koliko so res popularna kultura, trendi in javne zgodbe odsev družbene realnosti in koliko prispevajo k njenemu konstruiranju? Odgovor je verjetno oboje. Tudi Giddens ugotavlja, da mediji in literatura s podatki in razpravami o intimnosti s tem neprestano rekonstruirajo intimnost. V drugem poglavju smo tudi videli, kako se je v modernosti odvijala institucionalizacija zasebnosti, ki je z zapovedmi in normami vplivala na osebne odnose. Fokus modernih institucij je bil (in še vedno je) na družini in partnerstvu in kljub temu da prijateljstvo ni institucionalizirano, v njem odsevajo imperativi modernosti, ki se nanašajo na partnerstvo in družino. Razvoj intimnega, modernega prijateljstva je nastajal vzporedno z višanjem pomena intimnosti med zakoncema in med starši in otroki, ženske pa so bile tisti spol, ki je zapovedim in trendom o pomenu intimnosti bolj sledil.

Tretji cilj naloge je bil ugotoviti pomen znotrajspolnih in raznospolnih prijateljstev. Skozi kontekstualizacijo prijateljstva smo videli, kako so družbeno-ekonomske spremembe vplivale na preobrazbo predmoderega prijateljstva v moderno prijateljstvo. Industrijalizacija, ločitev sfer na javno in zasebno, razvoj tržne ekonomije in nastanek spolno določene ideologije individualizma so vplivali na ustvarjanje moderne maskulinnosti in feminilnosti. Vsakdanje življenjske prakse žensk (predvsem srednjega razreda) v 19. in 20. stoletju so pripomogle k

razvoju kulture intimnosti in "face-to-face" oz. recipročnemu prijateljstvu. Po drugi strani pa sta moderna maskulinitet in individualizem pri moških vplivala na oblikovanje asociativnih oz. "side-by-side" prijateljstev.

Raziskovanje prijateljstva skozi prizmo spola je pokazalo, da so moška prijateljstva organizirana na tak način, da moškim omogočajo dostop do ekonomskih in političnih resursov in s tem dominacijo nad ženskami. Na nivoju posameznika, pa moška prijateljstva pomagajo moškim pri ustvarjanju in vzdrževanju njihove moderne maskuline identitete. Nasprotno, ženske nimajo kulturnega ideala prijateljstva. Prijateljstva med ženskami omogočajo diskurze za redefiniranje sebstva v moško-dominantni kulturi in pomagajo pri soočanju in sprejemanju družbeno manj vrednotenih vlog, ki so (še vedno) predvsem v domeni žensk. Zato v teoriji tudi vse bolj prevladuje mnenje, da je intimnost, ki jo imamo za epitom ženskih prijateljstev, odraz viktimizacije.

Po drugi strani so podatki iz raziskav bolj optimistični: ženske so v znotrajspolnih prijateljstvih bolj zadovoljne kot moški v znotrajspolnih prijateljstvih in to prav zaradi intimnosti in večjega občutka povezanosti. Tudi moški – heteroseksualno in homoseksualno usmerjeni – so v raziskavah poročali, da v prijateljstvu z žensko doživljajo večje občutke intimnosti in zadovoljstva. Zato menim, da ženske, ne samo, da so nosilke moderne intimnosti, ampak ustvarjajo intimnost, ki v prijateljstvu ne glede na spol, učinkuje terapevtsko.

Teze, da v (post)modernej družbi prihaja do intenziviranja pomena intimnosti pri obeh spolih, kar bo privedlo do rušenja hegemonije maskuliniteti, mi ni uspelo potrditi. Mnenja sem, da če bi se le-ta izkazala za pravilno, bi to pomenilo, da se v zahodnih družbah dogajajo revolucionarne strukturne spremembe med spoloma. Pa se ne. Kljub ženski emancipaciji in prepletanju svetov moških in žensk, spolna delitev dela ostaja bistveno nespremenjena in višanje pomena intimnosti pri moških ne zadostuje za postmoderno "spolno revolucijo". Na osnovi novih spoznanj in vpogleda, ki sem ga pridobila skozi nalogo, lahko trdim, da Giddensove ideje "čistega razmerja", ki vključuje demokratizacijo intimnosti in s tem manjšanje razlik med spoloma, ni povsem za zanemariti, kljub temu da je intimnost prej posledica družbenih sprememb in ne njihov vzrok.

6 LITERATURA

1. Adams, Rebecca G. in Graham Allan, ur.1998. *Placing friendship in context*. Cambridge; New York: Cambridge University Press.
2. Adams, Rebecca G. in Graham Allan. 1998. Contextualizing friendship. V *Placing friendship in context*, ur. Rebecca G. Adams in Graham Allan, 1–17. Cambridge; New York: Cambridge University Press.
3. Bleske-Rechek, April, Erin Somers, Cierra Micke, Leah Erickson, Lindsay Matteson, Brittany Schumacher, Corey Stocco in Laura Ritchie. 2012. Benefit or burden? Attraction in cross-sex friendship. *Journal of Social and Personal Relationships* 29 (5): 569–596.
4. Fehr, Beverly. 2004. Intimacy Expectations in Same-Sex Friendships: A prototype Interaction-Pattern Model. *Journal of Personality and Social Psychology* 86 (2): 265–284.
5. French, Robert. 2007. Friendship and organization: Learning from the western friendship tradition. *Management & organizational history* 2 (3): 255–272.
6. Giddens, Anthony. 2000. *Preobrazba intimnosti: spolnost, ljubezen in erotika v sodobnih družbah*. Ljubljana: Založba /*cf.
7. Grigoriu, Tina. 2004. *Friendship between Gay man and Heterosexual women: An Interpretative Phenomenological Analysis*.
Dostopno prek: <http://www.lsbu.ac.uk/ahs/downloads/families/familieswp5.pdf> (10. oktober 2013).
8. Jamieson, Lynn. 1998. *Intimacy: personal relationships in modern societies*. Oxford: Polity Press.
9. Jamieson, Lynn. 1999. Intimacy transformed? A critical look at the 'pure relationship'. *Sociology* 33 (3): 477–494.
10. Migliaccio, Todd. 2009. Men's Friendships: Performances of Masculinity. *The Journal of Men's studies* 17 (3): 226–241.
11. O'Connor, Pat. 1998. Women's friendships in a post-modern world. V *Placing friendship in context*, ur. Rebecca G. Adams in Graham Allan, 117–135. Cambridge; New York: Cambridge University Press.
12. Oliker, Stacey J. 1998. Modernisation of friendship: individualism, intimacy, and gender in the nineteenth century. V *Placing friendship in context*, ur. Rebecca G. Adams in Graham Allan, 18–42. Cambridge; New York: Cambridge University Press.

13. Pahl, Ray. 2000. *On friendship*. Cambridge; Malden (Mass.): Polity Press.
14. Reeder, Heidi M.. 2003. The Effect of Gender Role Orientation on Same- and Cross-Sex Friendship Formation. *Sex Roles* 49 (3/4): 143–152.
15. Švab, Alenka. 2000. Nova intimna razmerja? Zasebnost in intimnost v pozni modernosti. V *Preobrazba intimnosti: spolnost, ljubezen in erotika v sodobnih družbah*, Anthony Giddens, 205–227. Ljubljana: Založba / *cf.
16. Voss, Kristen, Dorothy Markiewicz in Anna Beth Doyle, ur. 1999. Friendship, Marriage and Self-esteem. *Journal of Social and Personal Relationships* 16 (1): 103–122.
17. Zlatar, Jelena. 2006. Anthony Giddens: Značenje i transformacija intimnosti. *Filozofska istraživanja* 106 (27): 441–451.
18. Zlatar, Jelena. 2008. Anthony Giddens: Refleksivna projekcija osobnosti. *Revija za sociologiju* XXXIX (3): 161–182.